

Олег РУДЕНКО,

доцент кафедри книжкової

та станкової графіки

Української академії друкарства,

м. Львів, Україна

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ САВИНИ СИДОРОВИЧ

Руденко О. В. Культурологічний аспект освітньої діяльності Савини Сидорович. Ціллю нашого дослідження було показати, як свідомо галичанка Савина Сидорович, завдяки отриманим педагогічним знанням, відроджувала любов до рідної мови та культури у Володимирі-Волинському. Для розкриття теми був застосований метод аналізу джерел, історичних фактів, фахової літератури. Результати дослідження підтверджують ідею, що за короткий час можливо відбудувати освіту та функціонування народної школи.

Ключові слова: освіта, педагогіка, культура, школа, національний, український.

Руденко О. В. Культурологический аспект образовательной деятельности Савины Сидорович. Целью данного исследования было показать, как сознательная галичанка Савина Сидорович, благодаря полученным педагогическим знаниям возрождала любовь к родному языку и культуре во Владимир-Волынском. Для раскрытия темы был применен метод анализа источников, исторических фактов, профессиональной литературы. Результаты исследования подтверждают идею, что за короткое время возможно восстановить образование и функционирование народной школы.

Ключевые слова: образование, педагогика, культура, школа, национальный, украинский.

Rudenko O. Savyna Sydorovych's Educational Activities: the Culturological Aspect. The aim of our study was to show how a conscious pro-Ukrainian resident of Halychyna [Galicia] Savyna Sydorovych, who was well-versed in pedagogy, renewed the love for native language and culture in the city of Volodymyr-Volynskyyi. Method of analysis of sources, historical facts, and professional literature was applied in the article. The research results support the idea that education and operation of a public school can be rebuilt within a short period of time.

Key words: education, pedagogics, culture, school, national, Ukrainian.

Постановка проблеми. Сьогодні особливі актуальності набувають теми, пов'язані з життям видатних особистостей, які в складний час визвольних змагань 1917–1918 рр. присвятили своє життя поширенню та вивченню культури українського народу. Вони не зосереджувалися на вузьких темах власних досліджень, а працювали на ниві відродження національної освіти, особливо там, де вона винищувалась російським імперіалізмом. Серед просвітян своє почесне місце займає ім'я педагога і етнографа Савини Сидорович – жінки, яка присвятила свою діяльність не тільки науковим дослідженням, але й поширенню знань серед простих людей на Волині. Життєвий та творчий шлях видатного українського науковця Савини Сидорович залишається мало дослідженим і чекає широкого висвітлення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Про свою тітку Савину Сидорович як громадського діяча, а також вчительку в гімназії сестер Василянок у Львові згадує Надія Мудра [4]. Також нею подана коротка біографічна довідка з виказом головних праць до Енциклопедії сучасної України, яка тепер формується в електронному варіанті. Крім того, творчості Сидорович присвячена стаття дослідниці Ірини Грицюк [1], яка побудована переважно на цитатах архівних спогадів, проте їй бракує аналітичного підходу. Однак досі не розкрито етнографічну спадщину Савини Сидорович, яка від 1946 р. до виходу на пенсію у 1964 р. працювала науковим співробітником Музею Етнографії АН УРСР у Львові і досліджувала тканини Західної України. Наслідком цього стало уже посмертне видання великої монографії [6].

Мета. Беручи за основу архівні та маловідомі історичні, біографічні факти маємо на меті відобразити роль освітньої та культурної діяльності обдарованих та відважних жінок Галичини на землях Волині, де все, що було пов'язане з Україною винищено політикою великоросійського шовінізму наприкінці XIX – початку XX ст. Великодержавний шовінізм, щоб утримувати людей в п'їтмі невігластва, безбатченківства, зневаги до власного коріння, головний свій удар скеровував на те, що будує національну свідомість людини, а саме – освіту. Вона була цілеспрямовано ліквідована. На прикладі громадської діячки, мистецтвознавця і етнографа Савини Сидорович показано, як за короткий час можна відродити українську ідентичність, повернути повагу та любов до рідного слова, культури.

Виклад основного матеріалу. Народилася Савина Сидорович як четверта дитина в родині Осипа та Ганни з Лазаревичів в м. Монастириськах, що на Поділлі. Батько був малярем, який розписував церкви Західної України та писав ікони. Як згадує Савина Сидорович, в родині панувала творча атмосфера: «Окремі ікони тато малював і вдома. Я залюбки і з подивом приглядалася татовій роботі» [7: 1]. Любов до науки прививалася спочатку в жіночій гімназії сестер Василянок, а 1914 р. Савина Сидорович отримала диплом учителя початкових класів, закінчивши учительську семінарію Україн-

ського педагогічного товариства. В гімназії Сидорович навчалася з Іриною Гнатюк, донькою відомого етнологіста і фольклориста Володимира Гнатюка. Після частих відвідин родини науковця та виїздів до них у Карпати, вона зацікавилася народним мистецтвом і етнографією. Імовірно, вже після Першої світової війни це також спонукало її навчатися в Державному Інституті прикладного мистецтва у Варшаві (1925-1929) і здобути мистецьку освіту. Замальовки вбрання, візерунки тканини та вишивок в етнографічних експедиціях вона робитиме сама.

Її сильний характер та любов до рідної землі формувалися під впливом численних національних товариств протягом 1911–1916 рр. Вона була членом молодіжної організації Пласт, спортивно-патріотичної організації «Сокіл», жіночої чоти Січових Стрільців, брала участь у санітарних курсах, збирала кошти для потреб усусів. У 1915-1916 рр., за вказівкою Володимира Гнатюка, відновлювала архів, знищений російськими військами у Львові, працювала в бібліотеці Наукового Товариства ім. Шевченка. Та справжнім життєвим випробуванням для молодої жінки став виїзд до щойно звільненого австрійськими військами від російського панування Володимира-Волинського, де вона зайнялася організацією української школи.

Довгий час волинські землі перебували під окупацією Росії, яка знищувала українські просвітянські організації, насаджувала великодержавний шовінізм, а школи були тільки російськими. Як писав Іван Крип'якевич: «Російське правительство ніяк не хотіло дозволити на українські школи, побоюючись, що через се зросте на Україні грізний для нього сепаратизм. Навіть приватної школи не дозволено українцям – Борис Грінченко мусів вчити свою дитину з букваря, який сам власноручно написав...» [3: 220]. Коли російські війська були вигнані з Волині німецько-австрійською армією, постало питання про відновлення довіри населення. З одного боку через інтелігенцію, адже свідоме сільське населення було вивезено московським урядом та винищено, з іншого – новий окупаційний режим забрав у населення останні заощадження. В таких військових реаліях Загальна Українська Рада і Союз Визволення України отримали дозвіл від влади скерувати Українських Січових Стрільців для проведення культурно-просвітянської роботи і відродити національну свідомість: «Поїздка У.С.С. на Волинь заспокоювала бодай частинно їх романтичну тугу працювати на території України. Всім їм було ясно, що мають використати побут на Волині для національної праці, що таки з успіхом робили» [8: 113].

Першими організаторами та вчителями в новостворених українських школах були Українські Січові Стрільці. Високоосвічені обдаровані воїни після казематів «одягнули мантиї викладачів». Вони взялися до організації шкіл наприкінці 1915 р. відразу після того, як фронт посунувся далі від Володимира. Особливо добре склалися справи з навчанням і прихильністю місцевого населення, так

як урядовим комісаром міста від влади став поручник Гнат Мартинець, який у цивільному житті викладав в гімназії м. Рогатина, та четар У.С.С. Микола Саєвич. Також непересічною особистістю, яка гуртувала та вела за собою людей, був археолог та історик мистецтва доктор Йосиф Пеленський, що служив на той час в австрійському війську санітаром. Він склав перелік учнів шкільного віку, а мешканців переконав у важливості української мови та освіти. Завдяки учителям-стрільцям «слово «Україна» набирало щораз то ширшого та реального значіння. Волинь прокидалася зі сну» [8: 114]. Було засновано близько 50 народних шкіл, де було від 50 до 100 учнів.

Допомагало стрільцям відновлювати шкільну освіту Бюро культурної Помочі для українського населення окупованих земель на Волині, яке організував Союз Визволення України у Львові під керівництвом історика Івана Крип'якевича. Саме за пропозицією і намовою видатного історика, у квітні 1916 р. Савина Сидорович поїхала до Володимира-Волинського, щоб стати управителькою та вчителькою у школі. Згодом до неї приїхали Теодора Ліщинська, Ангеліна Гайдучок, Анна Бігун. Жінки «підсилили» вчительську структуру і цілковито віддалися праці. Не випадково, що серед галицької молоді була значна кількість свідомого вихованого жіноцтва, яке з ентузіазмом включилося в розбудову та поширення української культури. Це було зумовлено тим, що вже з кінця XIX ст., а особливо на початку XX ст., формувався рух за емансипацію жінки, який особливо проявився в національно-визвольних змаганнях і зайняв своє визначне місце в різноманітних освітянських проектах [5].

Українська народна школа ім. Тараса Шевченка містилася в передмісті Володимира Волинського – Рилавиці, в приміщенні колишньої церковно-приходської школи з п'яти кімнат, що були пошкоджені під час військових дій. Поряд знаходився великий сад та город, що давало змогу в погожі дні проводити заняття надворі. Напівзруйновану будівлю, без вікон і долівки, магістрат відновив за власні кошти. До школи було прийнято 301 дитину і набрано три класи (I-A, I-B, II-A, II-B і III). Через те, що бракувало викладачів було відмовлено 250 бажаним [2: 31]. Савині Сидорович довірили управу школи: вона провадила уроки хорального співу, бо знала музичну грамоту і вміла грати на скрипці. Також навчала в I-A, III класі і відкритому пізніше (1917) – IV класі [2: 11].

Про піднесення українського духу свідчить офіційне відкриття школи, яке відбулося 20 травня 1916 р., в залі, оформленій вишитими рушниками та портретами Т. Шевченка, І. Франка, Б. Грінченка, картинами Івасюка «В'їзд Богдана Хмельницького до Києва», Ф. Красицького «Гість з Запоріжжя», вінками та великою відзнакою У.С.С. На плакатах були написи: «Не скує душі живої, ні слова живого», «Борітеся, поборете, вам Бог помагає». На святковому концерті, підготовленому силами учнів, були присутні високопосадовці міста Володимира, січові стрільці, мешканці. Комендант округу виголосив

привітання німецькою мовою. Наприкінці урочистості хор дітей виконав гімн «Ще не вмерла Україна». Незабаром, у зв'язку з наступом російських військ, школу було закрито аж до 10 вересня 1916 р.

До школи записувалося все більше учнів і старшокласники робили такі успіхи, що прийшлося відкрити четвертий клас. Робота у школі проводилася у різних напрямках для поширення національної культури серед учнів, а через них – серед селян та міщан. Розроблявся сценарій святочних зустрічей на день св. Миколая тощо. На концерти, організовані з нагоди дня народження Шевченка, або закінчення навчального року, приходило багато місцевих та військових. Учні співали пісні та декламували поезію Б. Лепкого, О. Олеса, І. Франка, М. Підгірянки, В. Самійленка та ін. На початок співалося «Боже великий, єдиний нам Україну храни», а наприкінці – гімн.

Та не все виглядало так добре, адже представники австрійської влади всіляко старалися втручатися в роботу школи. Як згадувала Сидорович, їй, як управительці школи, було надіслано наказ, що зобов'язував у святочній промові на закінчення навчального 1917/1918 р. згадати заслуги царя Карла I в організації шкільництва, а потім – заспівати австрійський гімн. Савина Сидорович написала текст промови, в якому, ясна річ, не згадала заслуг царя і віддала його до цензури. Незабаром вона отримала виправлену версію, не подібну до своєї. Сидорович згадує: «Новий текст треба було дослівно вивчити і сказати, і це, мовляв, буде перевірено полковником та «ще деким». Незважаючи на це, я не сказала ні слова з доданого. На святі було багато козацької старшини і полковник через те не міг зробити ніякої авантури, хоч весь час півився зі злості; звернув тільки увагу на те, що нема портрету царя. Виходить, ми таки були сильні, коли вони не могли з нами справитись» [1: 4].

Іншу від українців позицію займали поляки: маючи потужніші освітянські сили, вони лояльніше ставилися до австрійської влади та використовували це у своїх цілях. На краєвому з'їзді вчителів 6 червня 1918 р., було виконано австрійський гімн, а потім його співали діти і «на конференції панував ...польський дух: «Polska, król i cesarz, polski lud wołyński» [7:4]. Поряд з іншими причинами такий неоднозначний стан речей, зокрема в освіті, з часом призвів до неоднозначних історичних катаклізмів під час Другої світової війни – Волинської трагедії.

Завдяки галичанам, початкова освіта інтенсивно розвивалася, створювалися основи для подальшого розвитку. У школі Володимира-Волинського було зібрано дві бібліотеки: для вчителів і учнів з навчальної та художньої літератури, карти з історії та географії, картини з портретами видатних діячів та для наглядного навчання, передплачено часописи «Діло», «Свобода», «Вісник Союзу Визволення України» [8: 24-29].

Олена Кульчицька, видатний український графік та добра знайома Савини Сидорович, на її прохання розробила екслібрис бібліотеки, на якому зображено дітей, що, сидячи на лавках, дивляться,

як босоногий хлопець білою крейдою пише на класній дошці слова «В своїй хаті своя...». Обабіч дошки два герби українських земель. Також у школі часто влаштовували зустрічі з батьками учнів, існував дитячий садочок, курси українознавчих предметів для місцевих вчителів, бідним допомагали харчуванням. Відкрито «чайню», в якій 85 дітей отримували безкоштовно гарячі напої, а згодом налагоджено кухню.

Навчання, за браком місця, проходило не тільки всередині шкільного будинку, але часто і назовні. Маємо світлину, опубліковану у «Звідомлені» 1917 р. [5:21]. На ній Савина Сидорович сидить серед учнів IV класу в шкільному городі. Діти розташувалися довкола: хто на лавках, а хто сидить просто на траві, тримаючи підручники. Учні тягнулися до науки, ходили за своєю вчителькою, як за чарівницею, яка відкривала перед ними прекрасний світ української літератури, казок, поезії, вчила співати, думати, писати.

В архіві Надії Мудрої зберігається фотоальбом з дарчим підписом «Своїй любій Пані Учительці в день Іменин, на милий спомин: вдячні ученики і учениці IV класу, української школи у Володимирі-Волинськiм», що засвідчує любов та повагу дітей до своєї вчительки. Інша світлина, опублікована в альбомі «Українські Січові Стрільці», показує Савину Сидорович, яка навчає учнів, що сидять за партами на свіжому повітрі біля школи [8:115]. Цю світлину Савина Сидорович надіслала як поштову картку з нагоди Нового 1917 р. своїй подрузі художниці Олені Кульчицькій до Перемишля (іл. 1). На іншій бачимо як Савина Сидорович навчає дітей у приміщенні школи. Вона зупинилася біля дівчинки в другому ряді і щось їй пояснює (іл. 2). Також на архівній світлині видно, як перед школою стоять шестеро вчительок, серед яких друга зліва – Савина Сидорович (іл. 3).

Іл. 1. Світлина на поштовій картці. Савина Сидорович навчає біля української народної школи у Володимирі-Волинському, 1916 р. Архів Надії Мудрої

У школі ім. Тараса Шевченка у Володимирі-Волинському за участю Савини Сидорович був розроблений чотирирічний навчальний план, який включав урядові вимоги, а також доповнення основного матеріалу поглибленим вивченням національних традицій. В основу покладено вивчення

закону Божого, української мови (правопис, читання), математики (арифметика, геометрія), німецької мови, малювання, співів, праці (ручні роботи для дівчат), фізкультури (руханка, ігри). Доповненням служило поглиблене вивчення української літератури – біографій та творів Івана Франка, Тараса Шевченка, Степана Руданського, Бориса Грінченка, Олени Пчілки та багатьох інших письменників. А також каліграфія – чистописання; історія України за книгами Михайла Грушевського; рисунок об'ємних форм з натури та по пам'яті; співи – виконання патріотичних пісень Б. Лепкого, І. Франка, М. Вербицького, О. Колесси, церковних великодніх та різдвяних пісень; фізкультура за шведським методом, січові вправи для хлопців, ігри за І. Боберським, забави зі співами за І. Юцишин, проходи на свіжому повітрі поєднані з краєзнавством.

Іл. 2. Савина Сидорович веде заняття у Володимирі-Волинській українській народній школі, 1916 р. Архів Надії Мудрої

Іл. 3. Вчительки зі Львова біля школи у Володимирі-Волинському, 1916-1917 рр. Архів Надії Мудрої

Історичні події розвивалися дуже швидко. До Володимира-Волинського прибула дивізія Сірожупанників на чолі з отаманом Іваном Перликом. Вона була сформована з колишніх полонених, які перебували в австрійському таборі у Фрайштадті і мала ввійти в склад української армії. Вони всіляко допомагали школі, влаштовували разом з учнями концерт, військовий оркестр на свята грав колядки, відбувалися спільні молитви. Савина Сидоро-

вич, як управителька школи, мала підтримку серед козаків тому, що їхні наміри духовного відродження України були ідейно близькими.

У квітні 1918 р. стався переворот – до влади прийшов гетьман Скоропадський. Гетьманський уряд призначив новий вищий командний склад для дивізії сірожупанників і відсторонив попередній. Наприкінці травня до Володимира прибув із Києва новий отаман Сокира-Яхонтів, якого вітали козаки на чолі з отаманом Перликом. Настрої серед військових були неоднозначні. Деякі козаки втекли, бо довіряли Центральній Раді, толерували Грушевського, але не хотіли підкорятися німцям і Скоропадському, хоча нічого не мали проти гетьманату. Не зважаючи на складні події, народна школа у Володимирі-Волинському далі розвивалася. З вересня 1918 р. її перенесли до нового відремонтованого двоповерхового будинку, було сформовано шість класів, при чому по два на першому та другому році навчання, всього 290 дітей [7: 5].

Після підписання Берестейського миру у квітні 1918 р. Січові стрільці мусіли покинути Волинь, а у вересні дивізію козаків відправлено на схід до Чернігова. Згодом, у жовтні, виїхала до Львова Савина Сидорович та інші вчительки з Галичини, але зерна українського просвітництва були щедро засіяні, відроджено любов до українського слова. Вона все своє життя берегла золотий наручний годинник з дарчим написом «Савині Сидорович від Українських Січових Стрільців у Володимирі», навіть тоді коли за радянського часу могла поплатитися за це тюрмою. Жінка-патріот повернувшись з Волині не може довго сидіти осторонь подій національного відродження і того ж року після Листопадового Зриву 1918 р. у Львові вона їде вчителювати до Коломиї, оскільки владу в окрузі перебрав Покутський Секретаріат Української Національної Ради [4: 57]. Там вона викладатиме в школі аж до 1920 р. і, не склавши учительської присяги польській владі, повернеться вчителювати до Львова.

Висновки та перспективи дослідження. Савина Сидорович була видатною жінкою, науковцем, громадським діячем, вихователем молоді і учителем. У складний час українських визвольних змагань, вона, як національно свідомо дівчина, маючи щойно 26 років, не побоялася поїхати разом із січовими стрільцями у звільнену від російської окупації Волинь, пізніше плідно співпрацювати з козаками, поширюючи просвітництво та навчаючи дітей українським традиціям. Населення Володимира-Волинського, куди її направили, не мало жодної змоги під гнітом російського царату вивчати своє минуле, розвивати традиції, а головне пізнавати рідне слово. Адже єдина василіанська школа, яка тут існувала, була закрита 1830 р. і важко повірити в те, що тридцять років у місті взагалі не було де здобути початкову освіту [2:8]. Щоб якось задовольнити потреби населення царат 1869 р. відкрив два класи російської школи, та Волинь й далі переживала важкі часи чужоземного поневолення.

У 1916 р. свідомі галичани скористалися з відповідного історичного моменту і створили у Воло-

димирі-Волинському першу українську народну школу ім. Шевченка. Савина Сидорович була не тільки учителькою, організатором, але й управителькою школи. Вона разом з іншими жінками, які приїхали з нею, українськими військовими та з відродженою місцевою елітою плекала паростки національної культури. Тепер, через століття, коли ведеться боротьба за донецькі та луганські землі, стоїть подібне завдання – поширювати серед зросійщеного населення українську культуру, відкривати очі на рідну історію, яка була там знищена та проігнорована. Маємо приклади жертвовної діяльності Савини Сидорович, які є актуальними досі, – вона внесла неоціненний вклад в українській освітній рух початку ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

1. Грицюк І. Життєвий шлях і наукова діяльність Савини Сидорович / І. Грицюк // Народознавчі зошити. – №6 (30). – Львів, 1999. – С. 911-920.
2. Звідомлене управи української народної школи ім. Шевченка у Володимирі-Волинськiм за 1916/17 рік. – Володимир Волинський, 1917. – 40 с.
3. Крип'якевич І. Українські школи на волині / І. Крип'якевич // Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / ред. Я. Ісаєвич, Ф. Стеблій – Львів, 2001. – С. 219-223.
4. Мудра Н. Учитель і етнограф (Савина Сидорович, 1895–1972) / Н. Мудра // Пропам'ятна книга гімназії сестер Василянок у Львові. – Львів, 1993. – Ч. 3. – С. 53-61.
5. Рибак О. Український жіночий рух у контексті теорії соціалізму і національного відродження (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / О. Рибак // Zeszyty naukowe uniwersytetu Jagiellońskiego – 1993. – № 103 – С. 71-75.
6. Сидорович С. Художня тканина західних областей УРСР / С. Сидорович. – Київ : Наукова думка, 1979. – 156 с.
7. Спогади Савини Йосипівни Сидорович (записані з її слів Петром Богданом Крип'якевичем) // Приватний архів Надії Мудрої. – 10 с.
8. УСС на Волині // Українські січові стрільці 1914-1920: Альбом / ред. І. Іванець, В. Софронів-Левицький. – Львів, 1935. – с. 113-116.

Стаття надійшла до редколегії
15 травня 2016 року